

Цивільні права і обов'язки особи

План.

1. Цивільне право та законодавство України.
2. Цивільно-правові відносини.
3. Здійснення та захист цивільних прав і обов'язків.
4. Право власності.
5. Правочини і договори. Зобов'язання.
6. Спадкування.

1. Цивільне право та законодавство України

Цивільне право – це сукупність правових норм, які регулюють на засадах юридичної рівності майнові відносини (відносини власності в її різноманітних формах, товарно-грошові відносини), а також особисті немайнові відносини за участю громадян, організацій та інших соціальних утворень, засновані на вільному волевиявленні та майновій самостійності їх учасників.

Майнові відносини - це конкретні вольові економічні відносини з приводу належності, використання, переходу засобів виробництва, предметів споживання та інших матеріальних благ. За змістом вони поділяються на три групи:

- а) відносини власності;
- б) відносини у галузі товарообігу;
- в) майново-організаційні.

Третя група не входить до предмету регулювання цивільного права і регулюється нормами інших галузей права.

А. Відносини власності - закріплюють наявний розподіл матеріальних благ (засобів виробництва й предметів споживання). Відмітна риса цих відносин - володіння, користування і розпорядження матеріальними благами.

Б. Майнові відносини у галузі товарообігу - це відносини, пов'язані з переходом матеріальних благ від одних суб'єктів (виробників благ) до інших (споживачів благ), наприклад, майнові відносини, що виникають із договору купівлі-продажу, постачання. Інша назва цих відносин - товарно-грошові, оскільки виникають вони на базі товарного виробництва і відображають рух товарів від виробника (або посередника) до споживача.

Якщо зіставити відносини власності та товарно-грошові, то побачимо, що перші відображають статичку власності, а другі - її динаміку.

Характерні ознаки товарно-грошових відносин:

- еквівалентно-платний характер. Це означає, що в товарно-грошових відносинах має відбуватися обмін рівних вартостей: діям продавця, який передає майно у власність, мають відповідати дії покупця, який платить відповідні грошові суми;

- майнова відокремленість учасників відносин. Наприклад, майно державної організації, що є юридичною особою, відокремлено від майна інших державних організацій, майна інших юридичних осіб та окремих громадян;

- учасники цих відносин є або власниками майна, або володіють ним на праві повного господарського відання чи на праві оперативного управління.

Особисті немайнові відносини поділяються на такі види:

- особисті відносини, пов'язані з майновими (наприклад, право інтелектуальної власності);
- особисті відносини, які виникають та існують незалежно від майнових (наприклад, право на ім'я).

Як впливає зі ст. 1 Цивільного кодексу, він регулює обидві групи відносин.

Цивільне законодавство – це сукупність нормативно-правових актів, що містять норми цивільного права та покликані регулювати цивільні відносини.

Цивільне законодавство України складається з Конституції, Цивільного кодексу та інших актів законодавства України, прийнятих відповідно до нього.

Стрижнем цивільного законодавства України є Цивільний кодекс (ЦК), прийнятий 2003 року, який набрав чинності з 2004 р., хоча до нього вже було внесено зміни. ЦК складається з 6 книг, 90 глав і має 1308 статей, а також розділ Прикінцеві та перехідні положення.

Крім ЦК, найважливішими актами цивільного законодавства є Господарський кодекс України, Закони України "Про власність", "Про заставу", "Про господарські товариства",

"Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань", "Про авторське право та суміжні права" та багато інших законів. До цивільного законодавства належать також укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств, інших органів виконавчої влади тощо.

Відповідно до ст. 3 ЦК, цивільне законодавство базується на таких засадах:

- 1) неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- 2) неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;
- 3) свобода договору;
- 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
- 5) судовий захист цивільного права та інтересу;
- 6) справедливість, добросовісність та розумність.

2. Цивільно-правові відносини

Норми цивільного права регулюють суспільні відносини. При цьому суспільні відносини, будучи врегульованими нормами цивільного права, стають цивільно-правовими. Отже, цивільно-правові відносини - це форма, завдяки якій норми цивільного права реалізуються в житті. Цивільно-правові відносини виникають на підставі правових норм, і саме цей момент пояснює регулятивний вплив права на суспільні відносини. Ознакою правових відносин є те, що здійснення суб'єктивних прав та виконання обов'язків, які належать учасникам правовідносин і становлять їхній зміст, може бути забезпечене засобами державного примусу. Отже, цивільні правовідносини - це суспільні відносини, учасники яких пов'язані правами та обов'язками, заснованими на нормах цивільного права.

Цивільно-правові відносини - це майнові та особисті немайнові відносини, урегульовані нормами цивільного права, між майново-самостійними, юридично рівними учасниками, що є носіями суб'єктивних цивільних прав і обов'язків, які виникають, змінюються, припиняються на підставі юридичних фактів і забезпечуються можливістю застосування засобів державного примусу.

Особливості цивільно-правових відносин:

- це майнові й особисті немайнові відносини, засновані на вільному волевиявленні та врегульовані нормами цивільного права;

- їхні учасники характеризуються майновою самостійністю та юридичною рівністю;

- суб'єктивні права та обов'язки учасників цивільно-правових відносин виникають, змінюються і припиняються на підставі юридичних фактів.

Для індивідуалізації окремого цивільного правовідношення наука цивільного права окреслює його елементи: суб'єкти, об'єкти, суб'єктивне цивільне право, суб'єктивний цивільний обов'язок.

Особи, які є учасниками цивільних правовідносин, називаються суб'єктами.

Основні види суб'єктів цивільного права: фізичні особи, юридичні особи, а також держава та органи місцевого самоврядування. Проте держава та органи місцевого самоврядування беруть участь у цивільному обігу через свої повноважні органи, які обов'язково є юридичними особами, тому до них, за нечисленними винятками, застосовують усі правила щодо юридичних осіб.

Передумовою участі в цивільних правовідносинах є цивільна правосуб'єктність. Правосуб'єктність – це здатність суб'єкта бути учасником цивільних правовідносин. Складовими цивільної правосуб'єктності є цивільна правоздатність та дієздатність.

Правоздатність - це здатність мати цивільні права та обов'язки.

Дієздатність - це здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

А. Фізичні особи. Фізичною особою є людина як учасник цивільних відносин. До них належать громадяни України, іноземні громадяни, а також особи без громадянства.

Правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження і припиняється в момент її смерті. У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачної, але ще не народженої дитини, а здатність мати окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку. Фізична особа має усі особисті немайнові права, передбачені Конституцією України, ЦК, іншими законами, а також будь-які інші права, якщо вони не суперечать закону та моральним засадам суспільства.

Ніхто не може бути обмежений у правоздатності або дієздатності інакше, як у випадках і в порядку, передбачених законом. Правочини, спрямовані на обмеження правоздатності або дієздатності, недійсні. Цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними.

У фізичних осіб розрізняють дієздатність:

- **повну.** Дієздатність фізичних осіб виникає у повному обсязі, як правило, з настанням повноліття, тобто після досягнення **вісімнадцятирічного** віку.

У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона **набуває** повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. У разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття або визнання шлюбу недійсним з підстав, **не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута** нею повна цивільна дієздатність зберігається.

Повна цивільна дієздатність **може бути надана** фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, або яка бажає займатися підприємницькою діяльністю, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.

Надання повної цивільної дієздатності **провадиться** за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.

Повна цивільна дієздатність, **надана** фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки. У разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається;

- **часткову** - у неповнолітніх віком від 14 до 18 років. Полягає у такому: 1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, тобто ті які задовольняють побутові потреби особи, відповідають її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосуються предмета, який має невисоку вартість; 2) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; 3) самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; 4) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; 5) самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунок). Неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. За наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права. Суд скасовує своє рішення про обмеження або позбавлення цього права, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття. Неповнолітня особа особисто несе відповідальність за порушення дого-

вору, укладеного нею самостійно відповідно до закону та за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника. Якщо у неповнолітньої особи недостатньо майна для відшкодування збитків, додаткову відповідальність несуть її батьки (усиновлювачі) або піклувальник.

- **мінімальну** - у неповнолітніх, які не досягли 14 років (малолітніх). Полягає у такому: 1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини; інші правочини в інтересах малолітньої особи вчиняють батьки чи особи, що їх замінюють. 2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду, її несуть батьки або особи, що їх замінюють;

- **обмежену** - **суд** може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи у **таких випадках**: 1) якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними; 2) якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище. У разі вичуження фізичної особи або припинення зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо суд поновлює її цивільну дієздатність. Наслідки обмеження дієздатності: 1) над такою особою встановлюється піклування; 2) вона може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини. Правочини щодо розпорядження майном та інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчиняються такою особою за згодою піклувальника; 3) особа, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно несе відповідальність за порушення нею договору, укладеного за згодою піклувальника, та за шкоду, що завдана нею іншій особі;

- **визнання особи недієздатною** - можливе у **судовому порядку**, якщо **внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними**. Тільки наявність судового рішення дає підставу вважати особу недієздатною. У разі вичуження або значного поліпшення її психічного стану особи, визнаної недієздатною, суд поновлює її у дієздатності. Наслідки визнання особи недієздатною: 1) над нею встановлюється опіка; 2) вона не має права вчиняти будь-якого правочину; 3) правочини від імені такої особи та в її інтересах вчиняє її опікун; 4) відповідальність за шкоду, завдану нею, несе її опікун.

Б. Юридичні особи. Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована в установленому законом порядку. Юридична особа наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді.

Правоздатність і дієздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення.

Юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині. Цивільна правоздатність юридичної особи може бути обмежена лише за рішенням суду. Юридична особа може здійснювати окремі види діяльності, перелік яких встановлюється законом, після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії). Юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону.

Об'єкти цивільних правовідносин - це те, на що спрямоване суб'єктивне право та обов'язок із метою задоволення інтересів їхніх учасників. Об'єктами цивільних правовідносин є:

- 1) речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно;
- 2) майнові права;
- 3) результати робіт, послуги;
- 4) результати інтелектуальної, творчої діяльності;
- 5) інформація;
- 6) інші матеріальні і нематеріальні (у т.ч. особисті немайнові) блага.

Суб'єктивне цивільне право - це гарантована законом можливість юридично значимої поведінки певного суб'єкта. А точніше, це - вид і міра можливої (дозволеної) поведінки уповноваженої особи, яка забезпечується виконанням обов'язків іншими суб'єктами і можливістю застосування до них державного примусу. Характеризується як:

- вид і міра можливої поведінки особи, в якій виражається свобода вибору варіанта поведінки в межах наданого суб'єктивного права (*право на свої дії*);

- право вимагати від інших осіб поведінки, яка забезпечує здійснення своєї діяльності (*право на чужі дії*);

- право вимагати застосування засобів державного примусу до зобов'язаних осіб (*право на захист*).

Суб'єктивне право пов'язане із суб'єктивним обов'язком, оскільки здійснення права залежить від поведінки зобов'язаних осіб.

Суб'єктивний цивільний обов'язок - це міра потрібної, обов'язкової поведінки зобов'язаної особи для задоволення інтересів уповноваженої особи. Залежно від характеру зв'язку між суб'єктивним правом і обов'язком зобов'язана особа відіграє:

- *активну роль*, тобто виконує певні дії (передає майно, сплачує гроші);

- *пасивну роль*, тобто особа зобов'язана утримуватися від якихось дій (посягання на право власності, перешкоджання у здійсненні власником своїх прав).

Цивільні права і обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки. *Підставами виникнення цивільних прав та обов'язків*, зокрема, є:

1) договори та інші правочини;

2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;

3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі;

4) безпосередньо акти цивільного законодавства;

5) у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, - безпосередньо з актів органів державної влади або місцевого самоврядування;

6) у випадках, встановлених актами цивільного законодавства, - з рішення суду;

7) у випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події.

Цивільно-правові відносини припиняються виконанням, проведеним належним чином. В окремих виняткових випадках можливе також припинення цивільно-правових відносин переданням відступного, зарахуванням зустрічних однорідних вимог, за домовленістю сторін; внаслідок звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків; поєднання боржника і кредитора в одній особі; припиненням існування особи; неможливістю виконання у зв'язку з обставиною, за яку жодна із сторін не відповідає.

3. Здійснення та захист цивільних прав і обов'язків

Особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення, крім випадків, встановлених законом.

Особа може відмовитися від свого майнового права. Особа може за договором передати своє майнове право іншій особі, крім випадків, встановлених законом. Якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом.

Цивільні права особа здійснює у межах, наданих їй договором або актами цивільного законодавства.

При здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині. Не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах. Не до-

пускаються використання цивільних прав з метою неправомірного обмеження конкуренції, зловживання монополією становищем на ринку, а також недобросовісна конкуренція. При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства. У разі недодержання особою при здійсненні своїх прав перелічених у цьому абзаці вимог, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші наслідки, встановлені законом. Суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею вимог, перелічених у цьому абзаці.

Цивільні обов'язки виконуються у межах, встановлених договором або актом цивільного законодавства. Особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї.

Виконання цивільних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальністю, які встановлені договором або актом цивільного законодавства. Особа може бути звільнена від цивільного обов'язку або його виконання у випадках, встановлених договором або актами цивільного законодавства.

Кожна особа має право на захист свого цивільного права уразі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. *Способами судового захисту цивільних прав та інтересів* можуть бути:

1) визнання права;

2) визнання правочину недійсним;

3) припинення дії, яка порушує право;

4) відновлення становища, яке існувало до порушення;

5) примусове виконання обов'язку в натурі;

6) зміна правовідношення;

7) припинення правовідношення;

8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;

9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;

10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Президент України здійснює захист цивільних прав та інтересів у межах повноважень, визначених Конституцією України. У випадках, встановлених Конституцією України та законом, особа має право звернутися за захистом цивільного права та інтересу до органу державної влади або органу місцевого самоврядування. *Нотаріус* здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом.

Особа має право на *самозахист* свого цивільного права та права іншої особи від порушень і протиправних посягань. *Самозахистом* є застосування особою засобів протидії які незаборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. Способи самозахисту мають відповідати змісту права, що порушене, характеру дій, якими воно порушене, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства.

Право на захист особа здійснює на свій розсуд. Нездійснення особою права на захист не є підставою для припинення цивільного права, що порушене, крім випадків, встановлених законом.

Особа, якій завдано збитків у результаті порушення її цивільного права, має право на їх відшкодування. *Збитками* є:

1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (*реальні збитки*);

2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (*упущена вигода*).

Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. *Моральна шкода* по-лягає:

1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;

4) у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб.

4. Право власності

Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном. На зміст права власності не впливають місце проживання власника та місцезнаходження майна.

Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. *Власник має право* вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. держава не втручається у здійснення власником права власності. Діяльність власника може бути обмежена чи припинена або власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

При здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків *власник зобов'язаний* додержуватися моральних засад суспільства. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі.

Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав. Власність зобов'язує.

Право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом. Примусове відчуження об'єктів права власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього та повного відшкодування їх вартості.

Власність в Україні існує в різних *формах*. Усі суб'єкти права власності є рівними перед законом.

Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені *Українського народу* права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України. Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності Українського народу відповідно до закону.

Право приватної власності. Суб'єктами права приватної власності є *фізичні та юридичні особи*. Фізичні та юридичні особи можуть бути власниками будь-якого майна, за винятком окремих видів майна, які відповідно до закону не можуть їм належати. Склад, кількість та вартість майна, яке може бути у власності фізичних та юридичних осіб, не є обмеженими. Законом може бути встановлено обмеження розміру земельної ділянки, яка може бути у власності фізичної та юридичної особи.

Право державної власності. У державній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить *державі*

Україна. Від імені та в інтересах держави Україна право власності здійснюють відповідно органи державної влади.

Право комунальної власності. У комунальній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить *територіальній громаді*. Управління майном, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування.

Право власності набувається на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів. Право власності вважається набутим правомірно, якщо інше прямо не випливає із закону або незаконність набуття права власності не встановлена судом.

Право власності припиняється у разі:

1) відчуження власником свого майна;

2) відмови власника від права власності;

3) припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі;

4) знищення майна;

5) викупу пам'яток історії та культури;

6) викупу земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю;

7) викупу нерухомого майна у зв'язку з викупом з метою суспільної необхідності земельної ділянки, на якій воно розміщене;

8) звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника;

9) ревізії;

10) конфіскації;

11) припинення юридичної особи чи смерті власника.

Право власності може бути припинене в інших випадках, встановлених законом.

Майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно). Майно може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності. Власність двох чи більше осіб із визначенням часток кожного з них у праві власності є спільною частковою власністю. Спільна власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності є спільною сумісною власністю.

Держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права *власності*. Власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення нею дій, які можуть порушити його право, або з вимогою про вчинення певних дій для запобігання такому порушенню. Власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди.

Власник має право витребувати своє майно від особи, яка незаконно, без відповідної правової підстави заволоділа ним.

Власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпорядження своїм майном.

Власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

5. Правочини і договори. Зобов'язання

Правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Правочини можуть бути односторонніми та дво- чи багатосторонніми. Дво- і більше сторонні правочини називають договорами. Одностороннім правочином є дія однієї сторони, яка може бути представлена однією або кількома особами. Односторонній правочин може створювати обов'язки лише для особи, яка його вчинила, а для інших осіб - лише у випадках, встановлених законом, або за домовленістю з цими особами. Дво- чи багатостороннім правочином є погоджена дія двох або більше сторін.

Умови чинності правочину

1) Зміст правочину не може суперечити актам цивільного законодавства, а також моральним засадам суспільства.

2) Особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності.

3) Волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі. Правочин має вчинятися у формі, встановленій законом.

4) Правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

5) Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним.

Правочин може вчинятися усно або в письмовій формі. Сторони мають право обирати форму правочину, якщо інше не встановлено законом. Правочин, для якого законом не встановлена обов'язкова письмова форма, вважається вчиненим, якщо поведінка сторін засвідчує їхню волю до настання відповідних правових наслідків. У випадках, встановлених договором або законом, воля сторони до вчинення правочину може виражатися її мовчанням.

Договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Сторони договору є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості.

Договір є одностороннім, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони. Договір є двостороннім, якщо правами та обов'язками наділені обидві сторони договору. До договорів, що укладаються більш як двома сторонами (багатосторонні договори), застосовуються загальні положення про договір, якщо це не суперечить багатосторонньому характеру цих договорів.

Зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. Договір є обов'язковим для виконання сторонами. Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди. Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (оферти) і прийняття пропозиції (акцепту) другою стороною.

Зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості.

Сторонами у зобов'язанні є боржник і кредитор. У зобов'язанні на стороні боржника або кредитора можуть бути одна або одночасно кілька осіб. Якщо кожна із сторін у зобов'язанні має одночасно і права, і обов'язки, вона вважається боржником у тому, що вона зобов'язана вчинити на користь другої сторони, і одночасно кредитором у тому, що вона має право вимагати від неї.

Одностороння відмова від зобов'язання або одностороння зміна його умов не допускається, якщо інше не встановлено договором або законом. Зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог - відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком. Договором або законом можуть бути встановлені інші види забезпечення виконання зобов'язання.

Порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання). У разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема:

1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору;

2) зміна умов зобов'язання;

3) сплата неустойки;

4) відшкодування збитків та моральної шкоди.

Особа, яка порушила зобов'язання, несе відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом. *Особа є невинуватою, якщо вона доведе, що вжила всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання.* Відсутність своєї вини доводить особа, яка порушила зобов'язання. Правочин, яким скасовується чи обмежується відповідальність за умисне порушення зобов'язання, є нікчемним.

6. Спадкування

Спадкуванням є врегульований законом перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

Спадкування здійснюється за заповітом або за законом.

До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема:

1) особисті немайнові права;

2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами;

3) право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 4) права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом.

Спадщина відкривається внаслідок смерті особи або оголошення її померлою. Часом відкриття спадщини є день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме – ним є місце перебування нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місце перебування основної частини рухомого майна.

Право на спадкування виникає у день відкриття спадщини. Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи (які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини), юридичні особи та інші учасники цивільних відносин.

Не мають права на спадкування:

1) особи, які умисно позбавили життя спадкодавця чи будь-кого з можливих спадкоємців або вчинили замах на їхнє життя. Це правило не застосовується до особи, яка вчинила такий замах, якщо спадкодавець, знаючи про це, все ж призначив її своїм спадкоємцем за заповітом;

2) особи, які умисно перешкоджали спадкодавцеві скласти заповіт, внести до нього зміни або скасувати його і цим сприяли виникненню права на спадкування у них самих чи в інших осіб або збільшенню їхньої частки у спадщині;

3) на спадкування за законом - батьки після дитини, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав і їхні права не були поновлені на час відкриття спадщини;

4) на спадкування за законом - батьки (усиновлювачі) та повнолітні діти (усиновлені), а також інші особи, які ухилялися від виконання обов'язку щодо утримання спадкодавця, якщо ця обставина встановлена судом;

5) на спадкування за законом - одна після одної особи, шлюб між якими є недійсним або визнаний таким за рішенням суду;

6) за рішенням суду особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який

через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення і має бути нотаріально посвідчений. Заповіт має бути особисто підписаний заповідачем.

Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю. Право на заповіт здійснюється особисто. Вчинення заповіту через представника не допускається.

Заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших суб'єктів цивільних відносин. Заповідач може без зазначення причин позбавити права на спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом. Заповідач може обумовити виникнення права на спадкування у особи, яка призначена у заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо).

Заповідач має право скласти заповіт щодо усієї спадщини або її частини.

Подружжя має право скласти спільний заповіт щодо майна, яке належить йому на праві спільної сумісної власності (заповіт подружжя). У разі складення такого заповіту частка у праві спільної сумісної власності після смерті одного з подружжя переходить до другого з подружжя, який його пережив. У разі смерті останнього право на спадкування мають особи, визначені подружжям у заповіті.

Секретним є заповіт, який посвідчується нотаріусом без озаявлення з його змістом.

Заповідач має право у будь-який час скасувати заповіт, внести до заповіту зміни, скласти новий заповіт. Заповіт, який було складено пізніше, скасовує попередній заповіт повністю або у тій частині, в якій він йому суперечить. Кожний новий заповіт скасовує попередній і не відновлює заповіту, який заповідач склав перед ним.

Заповіт, складений особою, яка не мала на це права, а також заповіт, складений з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення, є нікчемним. За позовом заінтересованої особи суд визнає заповіт недійсним, якщо буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі. Недійсність окремого розпорядження, що міститься у заповіті, не має наслідком недійсності іншої його частини. У разі недійсності заповіту спадкоємець, який за цим заповітом був позбавлений права на спадкування, одержує право на спадкування за законом на загальних підставах.

У разі відсутності заповіту, визнання його недійсним, неприйняття спадщини або відмови від її прийняття спадкоємцями за заповітом, а також у разі не охоплення заповітом усієї спадщини право на спадкування одержують спадкоємці за законом. Спадкоємці за законом одержують право на спадкування почергово. Частки у спадщині кожного із спадкоємців за законом є рівними. Кожна наступна черга спадкоємців за законом одержує право на спадкування у разі відсутності спадкоємців попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття. Черговість одержання права на спадкування може бути змінена нотаріально посвідченим договором заінтересованих спадкоємців, укладеним після відкриття спадщини.

У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки.

У другу чергу - рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері.

У третю чергу - рідні дядько та тітка спадкодавця.

У четверту чергу - особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як 5 років до часу відкриття спадщини.

У п'яту чергу - інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення. Ступінь споріднення визначається за числом народжень, що віддаляють родича від спадкодавця. Народження самого спадкодавця не входить до цього числа. У п'яту чергу право на спадкування за законом одержують неповнолітні або непрацездатні особи, які не були членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років одержували від нього матеріальну допомогу, що була для них єдиним або основним джерелом засобів до існування (утриманці).

Спадкування за правом представлення. Внуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини. Прабаба, прадід спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їхнім дітям (бабі, дідові спадкодавця); племінники спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (сестрі, братові спадкодавця); двоюрідні брати та сестри спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (тітці, дядькові спадкодавця). Якщо спадкування за правом представлення здійснюється кількома особами, частка їхнього померлого родича ділиться між ними порівну.

Спадкоємець має право прийняти спадщину або не прийняти її (відмовитись від неї) протягом строку для прийняття спадщини. Для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. Не допускається прийняття спадщини з умовою чи із застереженням. Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку на прийняття спадщини він не заявив про відмову від неї. Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину. Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має особисто подати до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини.

Незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.

Заява про прийняття чи відмову від прийняття спадщини подається до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини. Особа, яка подала заяву про прийняття чи про відмову від спадщини, може відкликати її протягом строку, встановленого для прийняття спадщини.

Якщо від прийняття спадщини відмовився один із спадкоємців, частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців і розподіляється між ними порівну. Це правило не застосовується, якщо спадкоємець відмовився від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця, а також коли заповідач підпризначив іншого спадкоємця.

Спадкоємець, який прийняв спадщину, може одержати свідоцтво про право на спадщину. Якщо спадщину прийняло кілька спадкоємців, свідоцтво видається кожному з них із визначенням імені та часток у спадщині інших спадкоємців. Відсутність свідоцтва не позбавляє спадкоємця права на спадщину. Спадкоємець, який прийняв спадщину, у складі якої є нерухоме майно, зобов'язаний звернутися до нотаріуса за видачею йому свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно. Свідоцтво видається спадкоємцям після закінчення шести місяців з часу відкриття спадщини.

У разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття суд визнає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини.